

Z. KARVALICS LÁSZLÓ

KOMMUNIKÁCIÓTÖRTÉNELEM, INFORMÁCIÓTÖRTÉNELEM – MELYIK AZ EGÉR, MELYIK AZ ELEFÁNT?

Előhang: a borsodi elefántról

■ Valamikor a 18. században. Borsod megyei halászsok egy meglepően ép elefántcsontvázat fogtak ki a Tiszából. A nép okulására a vármegye kapuja mellé felszegezett monstrumot aztán hosszú ideig bámulhatták az úton járók.

Decsy Antal miskolci ügyvédnek azonban szomorúan kellett látnia, hogy „a mi Tisza melléki lakosaink megelégednek azzal, ha bor, búza, szalonna vagyon házoknál, a tudományos dolgokon éppen nem kapnak, nem gyönyörködnek”, és nem is törik a fejüket azon, miként kerülhetett Miskolcra az elefánt – megoldásként bőven megteszi, hogy még az özönvíz sodorhatta ide. A „piaczi kofák szájából” való magyarázatok helyett „a legtudósabb anglus, franczia, belga philosophusok munkáibul” vett ismereteket felhasználva igyekszik feltárni és levezetni tehát, miként kerülhettek ide a „csiga-bíga, sárkány és elefánt tetemek”. Kutatásainak eredményét egy *Istoriával és Phylosophiával elegyes Elmélkedés az Borsod Vármegyei Elefántrul* című terjedelmes kéziratban összegzi, amelyben az állat korszerű természetrajzi leírására törekedve, a bibliai magyarázatokra vonatkozó hosszas elmélkedést követően megadja a megfejtést: elefántok nem az özönvíz révén kerülhettek a Tiszába, hanem vagy maguk úsztak idáig, vagy mások hozták őket ide. Jelesül talán éppen Constantinus császár, aki Eger és Miskolc között legyőzte Licinust, így veszhettek az annak táborában lévő ormányosok a folyóba.



...milyen kritériumok alapján tekinthetünk úgy egy megközelítésre, hogy az már „irányzattá”, „iskolává” formálódott.

A kassai főigazgató 1817. december 10-én küldte el a kéziratot cenzúrára a helytartótanácsnak, alig másfél hónappal később, 1818. január 28-án pedig már meg is született a cenzor, Trenka Mihály Alajos jelentése (amely aztán száz-egynéhány év múlva kiváló sajtó- és cenzúratörténészünk, Sashegyi Oszkár kezébe került, akinek az egész történet leírását köszönhetjük¹). A miskolci prókátort Trenka, a pesti egyetem történészprofesszora nemes egyszerűséggel dilettánsnak minősíti,² és nem javasolja a szöveg megjelentetését. („*A munkát, melyet szerző Borsod vármegyének ajánl, de melynek elterjesztéséből csak gúny érné a megyét és a magyar irodalmat, a szerzőnek, ki derék férfiú, de a témához szükséges fizikai és természettudományi felkészültséggel nem rendelkezik, vissza kell adni.*”³)

A kézirat története itt (szomorú) véget is ér, de több olyan tanulsága is van, amely remekül illusztrál, illetve megelőlegez néhány, a kommunikáció-, illetve információ-történelemre vonatkozó állítást, illetve vizsgálati szempontot.

1. A szinte kizárólag negatív hatalmi-ideológiai konnotációkkal kezelt cenzúratörténetnek (mint kommunikáció-történeti részterületnek) sokkal több vizsgálatra érdemes oldala van, mint eddig gondoltuk. (A Trenka-történet például a minőségbiztosító/lektori funkcióra irányítja a figyelmet, más „történetekből” a cenzorok kitüntetett, afféle csomópontszerepére derül fény koruk intellektuális hálózaiban.)

2. A *cenzúra története* az egyik legtipikusabb terület, amely *egy rendszer- és folyamatszempléltű vizsgálódás esetén szinte teljes újramodellezésre, újrastrukturálásra szorul*, hogy az ismert (és a történeti hagyományban javarészt már feltárt) jelenségeket sokkal „nagyobb felbontásban” is elemezni lehessen. Az előzetes cenzúra – utólagos cenzúra kettőssége helyett már jó ideje időszerű volna egy sokszorososan tagolt, sokféle cenzúraműveletet tartalmazó átfogó tipológia megalkotása, amely a szóbeli vagy tárgyasított közleményfolyam minden olyan pontját külön kezeli, ahol a szabad áramlást útkadályokkal lehet nehezíteni. A „cenzúraformaként” azonosított beavatkozások különböznek attól függően, hogy az adott közlemény megfogalmazóját, terjesztőjét, sokszorosítóját vagy pusztá ismerőjét szankcionálják, eltérnek abban, hogy egy terjedési folyamat mely szakaszában és mekkora erővel igyekeznek közbelépni, és többszörösen rétegzettek a beavatkozás szervezettsége, intézményesítettségi foka szempontjából is. Még több dimenziót csempész a modellbe a nem kívánt tartalom jellege, formája és összetettsége: attól függően, hogy vallási, erkölcsi, szexuális, ideológiai, politikai vagy más tárgyra érzékeny a tiltás, a lehetséges mintázatok a helytelennek, politikailag inkorrektnek vagy obszcénnek tekintett szavak vagy szimbólumok használatával szembeni fellépésektől a komplett világgépekig terjedhetnek. Önálló kategória az ún. *metacenzúra*, ahol éppen a cenzúra adott gyakorlatára vonatkozó ismeretek jelentik a tiltott tartalmat. Az elemzésekben ritkán jelenik meg a kontrollstruktúrák kettős természete, a határ keresése a közösség önszabályozása (a „közérdekű”, organikus tiltások világa) és a nyilvánosság tereinek az ellenérdekelt csoportok közti játszmákkal értelmezhető, hatalmi és erőszakfunkciókkal történő egyirányú befolyásolása (a különérdekre alapuló, szervetlen beavatkozások) között. Így aztán természetesen a történészeknek alig cserkészett területe e két kontrollforma egyidejű jelentkezése, egymásba való átjárása, a felhasznált technológiák kölcsönös importja és keveredése, a beavatkozástípusok elválása és (újra)találkozása (például „nehéz időkben” a háborús cenzúra formájában).

3. A kapu mellé felszegezett borsodi elefánt története egy tipikus példája annak is, hogy viszonylag ismert jelenségek új „szótárral” és nézőpontokkal való áttekintése új kutatási-vizsgálati kategóriákra, „domainekre” irányíthatja a figyelmet. *A fizikai környezet jelentéshordozó objektumokkal való*, az (eliaszi értelemben vett) civilizáció

folyamatával párhuzamos *feldúsulása* szintén alapvető társadalmi-közösségi kontrollstruktúrák természetét és működését helyezi a nagyító alá: a koordináció, a viselkedésszabályozás, a térbeli tájékozódás megkönnyítése, a tiltás, a tájékoztatás sokféle funkciói olvadnak össze az *információépítészet* (*information architecture*), illetve a *jelezés* (*signage*) kategóriájában. Ennek formagazdag és izgalmas világa apró, szigetszerű néprajzi, helytörténeti vagy kultúrtörténeti adalékok és közlemények révén vált a történeti tudásunk részévé, pedig egy egész jelenségbokor tartozik ide: attól függően, hogy a tárgyiasított információs tartalom az emberi testen jelenik-e meg, a ruha, az öltözködés hordozza-e, a tárgyi- és eszközvilágra költözik-e fel, a közösségi terekben, illetve a közösségi tereket összekötő utakon vagy azok mentén, különböző közlekedési helyzetekben és járműveken jelenik-e meg. Érdekes kaland végiggondolni, hogy magán- és középületeken kívül és belül mi minden válhat információs tartalom megtestesítőjévé. És mi minden hordozhat tudatosan kódolt jelentést: az anyag, a forma, egy tárgyi összetevő pusztá helyzete, színválasztás, ikonikus megoldások, szimbólumok, betűkből komponált feliratok és ezek különböző kombinációi. Így aztán van egy „rejtett történetünk” a legkorábbi határjelzésektől a közösen használt térképeken át a sokféle navigációs artefaktumig, a templomtorony óráján, a szélkakason, a céhtáblán, a reklám- és behívótáblákon keresztül az állított feliratokig, táblákig, útjelzésekkig, kapukon, oszlopokon, falakon, bejáratok felett elhelyezett természetes nyelvi üzenetekig. A magyar pusztán jelentést hordozott a gémeskút állása, házfalakba karcolt koldusjelekkel segítette egymást a társadalmon kívüliek kasztja, műalkotások bonyolult szimbolikája volt hivatva érzelmeket és gondolatokat közvetíteni templomokban, terekben, házfalakon és használati tárgyakon keresztül. A borsodi elefánt is efféle információépítészeti tett, a múltra vonatkozó közös tudás apró öntőformájaként.

4. Ez az információépítészeti tett markánsan *kommunikációs természetű*: a kiszegezésről döntő személyeknek határozott szándéka, hogy egyfajta „üzenet” átvitelét tegyék lehetővé, mégpedig tömegesen. Az elefántcsontváz megpillantói számára eközben a látvány egy elemi *információs mozzanatot* hordoz, amit azonban ők *meglévő ismereteik és tudásuk* birtokában értelmeznek. Ennek során akár egészen a *világképig* vagy a gondolkodásnak keretet adó *paradigmáig* lehet jutni, hiszen a „bibliai magyarázat elfogadása” vagy „a korszerű tudományos ismeretek alapján történő újragondolás” dilemmája ezen a szinten osztja meg az érintetteket⁴. Az a módszertani apparátus, amelynek a segítségével a pusztá tárgyból történetek rekonstrukciójáig, következtetésekig, magyarázatokig, interpretációkig lehet jutni, a *tudástechnológia*, a *megismerés* szolgálatában. Ahol a megismerés *diszkurzív* térben zajlik, vagy tudásátadás (illetve a másik oldalról: *tanulás*) folyik, ott a kommunikációs jegyek erősödnek fel. Ahol azonban az *új jelentések képződése* alapvetően *individuális* tett, ott inkább *kognitív kategóriákkal* írhatóak legjobban le a folyamatok. Mindebből jól látszik, hogy jelenségeknek egy erősen összetett kontinuumáról beszélhetünk, amelyeknek csak adott szakaszai kommunikációs természetűek – létezik tehát egy ennél tágabb, a kommunikációt is magában foglaló tér, amelyet az „információs folyamatok” gyűjtőkategóriájával rajzolhatunk körül.

Így jutunk el tulajdonképpen tárgyunkhoz, amely természetét tekintve *tudományrendszer*tani jellegű: a kérdésünk az, hogy miként viszonyulnak egymáshoz és milyen absztrakciós lépésekkel kapcsolódnak össze a kommunikációs és az információs folyamatok a történeti kutatások tárgyaiként, és arra is kíváncsiak vagyunk, hogy milyen kritériumok alapján tekinthetünk úgy egy megközelítésre, hogy az már „irányzattá”, „iskolává” formálódott.

Az alaphelyzet olyan, mint a régi viccben. Az egér és az elefánt egymás mellett sétálva szelnek át egy hidat, amelynek a közepén az egér e szavakkal fordul terme-

tes társához: *Figyelj, ugye hallod, hogy dübörgünk?* Egér és elefánt, kommunikáció és információ: a „megfeleltetéshez” látszatra távolról fogunk hozzá.

Kommunikációtörténet és kommunikációtörténelem

■ Önálló történettudományi témakörként jóval több mint félszáz éve születnek kommunikációs jelenségeket történeti kontextusban tárgyaló szintetikus művek. Ha Harold Innis úttörő monográfiapárosától⁵ a közel harminc éve kiadott háromkötetes kézikönyvön át⁶ a legfrissebb összegzésekig és tanulmánykötetekig⁷ kívánnánk áttekinteni a teljes kutatási termést, amelyik magát már címében is kommunikációtörténelemmel foglalkozó műként azonosítja, 15–20 kiemelkedő és mintegy 50–60 „átlagos” szakmunkát számolhatnánk össze.⁸ Mivel azonban evvel egyidejűleg a kommunikáció történetének *valamely* aspektusával foglalkozó monográfiák száma több ezerre, a tanulmányoké több tízezerre rúg, az igazi kérdés az, hogy *milyen ismérvek mentén „emelhetőek ki” a feldolgozások folyamából az irányzatként való intézményesedés igényével fellépő, illetve az új absztrakciós szint megteremtésére való törekvést programszerűen vállaló összegzések.*

Mivel megfelelő forrásanyag birtokában mindennek (illetve bárminek) a története elmesélhető, „a füstjelektől az internetig” típusú kváziszintetikus, technika- és intézménytörténet-központú, krónikás és kronologikus jellegű áttekintések még „innen” vannak ezen a határon, hiszen céljuk mindössze az, hogy adott értelmezési tartományon belül egy kiválasztott jelenségegyüttes történetét elmeséeljék – még akkor is, ha ez a jelenségegyüttes akár a kommunikációs formák teljes technológia- és társadalomtörténetét is magában foglalja. A feldolgozás pontosan definiált „műfaja” a szintaxison keresztül érhető tetten: *a kommunikáció (vagy valamely kommunikációs rész-jelenség) történeti leírása: history of communication vagy history of (any communication-related) entities.* Az ide tartozó munkák a *kommunikációtörténeti* narratívát írják és fejlesztik tovább.

Miben különbözik ettől a *kommunikációtörténelem*, a *communication history*?

Ha a kommunikációs jelenségek (vagy azok csoportjai) nem a pontos és gazdag leírás igénye miatt válnak vizsgálat tárgyává, hanem a kutatói kihívást ezek *történeti és elemzési makrostruktúrákba való helyezése* jelenti, akkor megvalósul a szempontváltás, megváltozik a tudományos kérdésseltevés. Az válik lényegessé, *miként értelmezhetőek szerkezeti viszonyok, átfogó trendek vagy más alrendszerek változásai a kommunikációs komplexum felől – és fordítva: miként magyarázzák a rendszerkörnyezet jól leírható mozgásformái a kommunikációs komplexum változásait.*⁹

Ezt a logikát tükrözi a kommunikációtudomány egyik nemzetközi szakmai szervezetén (International Communication Association) belül a kommunikációtörténelemre szakosodott érdeklődéscsoport (Communication History Interest Group) felosztása,¹⁰ amely a gyűjtőtemaként felfogott kommunikációtörténelem (*communication history*) három rész-területét azonosítja:

A kommunikáció története, beleértve a médiatörténelmet (<i>The History of Communication, including Media History</i>)
A kommunikáció-fogalom története (<i>The History of the Idea of Communication</i>)
A kommunikáció-jelenség tanulmányozásának története (<i>The History of the Field of Communication</i>)

Részletesebb felosztást készített egy másik szakmai szervezet, az ECREA (European Communication Research and Education Association) Communication

A kommunikáció története (<i>The history of communication in general</i>)
A társadalmi-és tömegkommunikáció története (<i>The history of socially relevant and mass communication</i>)
A történeti emlékezet kutatása (<i>Memory studies</i>)
A kommunikációs területtel összefüggő fogalmak története (<i>The history of ideas related to the field of communication</i>)
A kommunikációtörténelem módszertana és elmélete (<i>The methodology and theory of communication history</i>)

Úgy érezzük, hogy a tipológiák uniformizáltságának hiánya nem kérdőjelezi meg a kommunikációtörténelem absztrakciós szintjének létrejöttét. Éppen a mozgékony határok, az egymásba átjáró diskurzusok jelentik a garanciát arra, hogy az értelmezések mozgásban vannak, alakulnak, fejlődnek, és ennek révén az irányzat „emergens”, éppen kiformalódó, önazonosságát kereső tudományos tereumnak számít. Úgysem deklarációk, hanem a szakmai közösség öntevékenysége hitelesíti: konferenciák, konferenciaszekciók, szakfolyóiratok különszámai,¹² szakosított egyetemi kutatóhelyek (mint pl. a University of Alabama Communication History Forum¹³) vagy az annotációs és bibliográfiai tevékenységben címszökeént való megjelenés¹⁴.

Mármost nagy kérdés, hogy vajon meddig érvényes a korábban bemutatott logika. A kommunikációtörténelem „alá” tartozó média esetében például még úgy tűnik, egyidejűleg használatos, illetve jogosult a „*history of media*”, a *media* krónikás *története* (amely egyaránt használatos lehet valamely, de több vagy akár valamennyi médium történetének leírására vállalkozó munka esetében) és a „*media history*”, a *mediatörténelem*, amely az elemzés magasabb absztrakciós szintjei felé tör, elsősorban annak köszönhetően, hogy számos részterület tartozik még ez alá a rendszerszint alá is (és amelyet olyan orgánumok hitelesítenek, mint a 15. bévfolyamában járó rangos Routledge-folyóirat, a *Media History* vagy a 11. éves *Media History Monographs*¹⁵).

De vajon még egy szinttel lejjebb, a *sajtó története* (*history of press*) és a *sajtótörténelem* (*press history*) esetében is érvényes lehet még a különbség, vagy itt már egyszerűen alternatív (és emiatt inkább következtelen) szóhasználatról beszélhetünk?

Ha „a hagyományos, leíró, elsősorban a tartalmat ismertető, a kulturális-társadalmi kontextust mellőző sajtótörténeti felfogással szemben a társadalomtörténeti s egyben értelmező, analitikus megközelítés”¹⁶ híveként alkotunk történeti művet, akkor egyszerűen korszerűbb és komplexebb „sajtótörténetet” vagy már „sajtótörténelmet” írunk?¹⁷ Erősen úgy tűnik, hogy itt a szakaszhatár: ami ez alá sorolhatik, az a „nagy felbontás”, illetve a tárgy homogenitása miatt „megmarad” történetnek, nem igényelve az átfogóbb, összetettebb kontextusok keresését.

A fenti összefüggéseket így ábrázolhatjuk egy kezdetleges taxonómiával (szándékosan csak távolról emlékeztetve a könyvtári osztályozási megoldásokra, mert az érintett területek sokkal komplexebb módon, klaszterekkel kapcsolódnak össze, és ezt egy egyszerű decimális fa-struktúra nehezen tudja leképezni):

Kommunikációtörténelem

→ Médiatörténelem (*Media History*)/Médiatörténet (*History of ... Media*)

→ Sajtótörténelem (*Newspaper and Periodical History*)/Sajtótörténet (*History of... Press*)

- Laptörténet (*History of Newspapers*)
- Újságírástörténet (*History of Journalism*)
- Hírhírnökségtörténelem (*History of News Agencies*)
- Egyéb sajtótörténeti területek

Nagyon hasonló szerkezetet találunk, ha nem a média, hanem egy érintkező terület, a hírek felől indulunk „lefelé” a rendszerben. Nem kétséges, hogy a közösségek hír-háztartásának kérdése a társadalomtörténettel egyidős és a társadalomtörténettel párhuzamosan fejlődő vizsgálati téma. Ennek megfelelően jelennek meg a krónikás áttekintések (például Mitchell Stephens klasszikusnak tekinthető összegzése,¹⁸ *A History of News*) és a hírtörténelem (*news history*) írásának igényével született komplex, elemző művek.¹⁹ Ez alatt a szint alatt azonban már (akárhány „réteg” is írható alá) a különböző „történetek” világát leljük, még akkor is, ha egészen alacsony rendszerszinten is nagyigényű monográfiákra bukkanunk, amelyek tárgyukat teljes körűen dolgozzák fel.²⁰

Kommunikációtörténelem

➔ Hírtörténelem (*News History*)/ Hírtörténet (*History of News*)

→ Az írott/sokszorosított hírek története (*history of written news*)

➤ A nyomtatott hírek története (*history of printed news*)

⇨ A napi hírtermelés története (*history of daily news*)

Most pedig váltsunk nézőpontot, és képzeljük el a kommunikációtörténelmet mint egy taxonómia alacsony szintű sorát, mint egy kiségeret: vajon mik lesznek a magasabb szintek, hol találjuk az elefántot?

Információtörténelem és kommunikációtörténelem

Az információtörténelem mint explicit irányzat a könyvtár- és információtudomány (*Library and Information Science*, LIS) történeti „oldalaként” jelent meg (Nagy-Britanniában 1962-ben alakult meg a Library and Information History Group, Japánban 1970-ben a Library and Information History Society), nem véletlen, hogy leghivatkozottabb alakja (nagyjából a nyolcvanas évek közepétől) Alistair Black, aki közleményeit mai napig a „könyvtár- és információtörténelem” professzoraként jegyzi.²¹ S noha információtörténeti művek nagyjából a huszadik század közepe óta, a kommunikációtörténeti irányzat létrejöttével párhuzamosan születnek,²² a teoretikus rendszerezés igénye csak az ezredfordulót követően erősödött fel. Az egymástól függetlenül megjelentetett két „programadó” információtörténelmi mű felosztása erősen hasonlít egymásra, és jellegében felidézi a korábban a kommunikációtörténelemmel kapcsolatban bemutatott taxonómiákat.)

Az információtörténelem ágazatai Weller és Z. Karvalics felosztásában

Weller, T. 2008	Z. Karvalics 2004
Könyvtár- és könyvtörténelem (<i>Library and book history</i>)	Az információs rendszerek társadalom-, kultúr- és technológiatörténete (<i>Cultural, social and technology history of information systems</i>)
Információrendszerek és infrastruktúrák története (<i>The history of information systems and infrastructures</i>)	Az információ-jelenség története (<i>The history of Information</i>)
Az információval foglalkozó tudományok története (<i>The history of information disciplines</i>)	Információ-központú elemzés Információhíztartás-történet Információ-központú történeftilozófia
Az információ-jelenség kulturális és társadalmi vizsgálata (<i>Cultural and social explorations of information</i>)	Az információs társadalom előtörténete (<i>Pre-history of Information Society</i>)

Korábban sokoldalúan igyekeztem érvelni amellett, hogy az információtörténelem magában foglalja a kommunikációtörténelmet, és hogy a kommunikációs formák az információs tevékenységformák alosztai.²³

Most bemutatom azt a hármas felosztást, amelyet elsősorban információtechnika-tipológiai céllal konstruáltam, de jól használható az információs ciklus hármas tagoltságának érzékeltetésére is:



Leegyszerűsítve: a *reprezentációs szakaszban* az *információvá tétel*, a jelentés-képződés folyamatai játszódnak le, eszközei, technológiái, intézményei és kultúrája fejlődik. A második szakaszban ennek *feldolgozása* zajlik gondolati műveletek formájában, ahol az emberi agy (és az emberi agyak, illetve megismerő kapacitásuk közös tartománya, a nooszféra) a színtér, a harmadik szakaszban pedig az információ kilép az emberi agyból, tárgyiasul, objektíválódik, jel formát ölt, és „útra kel”. Ennek a formaadással párosuló kilépésnek (*exformációnak*) az egyik formája az, amikor órális közlés, gesztusnyelvi vagy szimbólumközlés s végül írott (majd elektronikus, illetve digitális) közlemények képzése formájában „kommunikálunk”.

Ahogy a cenzúra kapcsán korábban említettük, egy effajta folyamatközpontú és rendszerszemléletű felosztás ráirányítja a figyelmet a történeti folyamat során kulcsszerepet játszó tevékenység- és technológiatípusokra (például az alulkutatott és jelentőségében erősen alulinterpretált *méréstörténelemre*), bizonytalan besorolású résztörténeteknek pontosan megadja a megfelelő rendszertani helyét (pl. a *döntéstörténetnek* vagy a *memóriatörténetnek*), s végül meggyőzően láttatja a kommunikáció-történelem „helyi értékét” (a közel húsz információtörténelmi terület egyikeként). Az alábbi taxonómia²⁴ nem a teljesség igényével készült, pusztán a kiindulópontja kíván lenni az információtörténelem részének tekinthető jelenségek történetének vizsgálatát elméleti oldalról kezdeményező diskurzusnak.

Információtörténelem

➔ Reprezentációs univerzum (Bemenő jelfolyam)

Mérés, mértékrendszerek, szabványosítás

Navigációs rendszerek

Optikai technológia, vizuális szféra

Kognitív technológia (metafora, fogalom, nyelvtechnológia)

Jóslás, előrejelzés, valószínűségszámítás

Információpusztítás és torzítás, mások reprezentációinak akadályozása

Hírszerzés és kémkedés

➔ Nooszféra (Információfeldolgozás az agyban)

→ Döntés (praxeológia, döntéstámogatás stb.)

→ Memóriatechnika (mnemotechnika)

→ Gondolkodás- és mentalitás(történet), divat

→ Kontrollstruktúrák, kulturális minták

→ Harmóniateremtő technikák

➔ Exformáció (Kimenő jelfolyam)

→ Rögzítés, jelhagyás, jelezés

→ Sokszorosítás

→ Tárolás, visszakeresés

→ *Továbbítás, kommunikáció,*

→ Transzformáció (pl. fordítás és tolmácsolás, információépítészet)

→ Csere és felhasználás – evvel (újra)kezdődik a percepció ciklus.

Ez a „sokadik” hely azonban semmiképp sem a kommunikációs jelenségek „leértékelését” jelenti: a kommunikációs tevékenység messze a leginkább „leterhelt” kategória, amely folyamatosan hibridizálódik az összes többivel.²⁵ A megosztás funkci-

onális kényszere miatt előbb-utóbb minden reprezentációs ciklus vagy minden nooszféra-tevékenység kommunikációs szakaszba fordul, így az ábra geometriája és súlypontjai alapján „egérnek” tűnő kommunikációtörténelem valójában mégiscsak „elefánt”.

■ JEGYZETEK

1. Sashegyi Oszkár: 1938. A második bekezdés minden kiemelt idézete Sashegyi munkájából származik.
2. Majd Plinius szerint magyarázza az elefántot rosszul idézve Arisztotelészt és Cicerót. Az első szakaszban az özönvízről ír zavarosan és tudatlanul, a második szakaszban a Recherches, Gazette és Voyage nevekről azt állítja, hogy azok jeles francia tudósok. Azt véli, hogy Nagy Konstantin, mikor 315-ben Cibulis pannoniai várost megtámadta, hozta be az elefántokat. Szerinte Eger és Miskolc között kelt át Licius a Tiszán. Ebből látszik, hogy sem Pannonia határait, sem Cibulis fekvését nem ismeri. A szerző, miután még a Balatont a Kaspi-tengerrel egyenlő nagyságúvá tette megemlíti, hogy hány ügvvéd van és hány peres ügy Borsod vármegyében. Sashegyi Oszkár: 1938.
3. Sashegyi Oszkár: 1938.
4. Különös, hogy a borsodi elefánt esetében megfelelő paleontológiai ismeretek és hagyomány híján a paradigma korszerűsítésének szándéka (bibliai magyarázat helyett történeti rekonstrukció) minden bizonnyal zsákutás kísérlet, és a későbbi eredmények alapján egy, az eredetitől akár másik irányba eltérő paradigma is bebizonyosodhatott volna, ha például egy szakember mamutként vagy más, özönvíz előtt élt elefánt-ösként azonosítja a maradványokat.
5. Harold A. Innis 1950; Harold A. Innis 1951.
6. Lasswell-Lerner – Speier: 1979–1890.
7. Paul Heyer – Barbie Zelizer: 2008
8. Egy részletesebb (de még mindig csak vázlatos) historiográfiát igyekeztem adni korábban. Lásd Z. Karvalics László: 2008. 12–14.
9. A „kommunikációtörténelem” létjogosultsága mögött pontosan ugyanaz a logika rejtőzik, mint mondjuk a „mikrotörténelem” mögött (V.ö. Cieger András: i. m. 138–141.) Már korábban is sok-sok történet emeséltetett, de bizonyos történetek, még ha látszatra jelentéktelen szereplők érdektelen epizódjairól szólnak is, különösképpen alkalmasak arra, hogy jól adatolt felidézésük révén a történeti folyamat átfogóbb dimenzióira lehessen kisablakot nyitni.
10. <http://www.communicationhistory.org> Letöltve: 2009. október 30.
11. <http://www.ecrea.eu/divisions/section/id/18> Letöltve: 2009. október 30.
12. Mint pl. a Mass Communication & Society 2002/1-es száma: International Communication History A Special Issue.
13. <http://www.cis.ua.edu/forums/documents/forumfactsheet.pdf>
14. Már viszonylag korán, lásd Communication History Abstracts Susan J. Henry: 1977.
15. <http://facstaff.elon.edu/dcopeland/mhm/mhm.htm> Letöltve: 2009. október 30.
16. Gyáni Gábor: i. m. Gyáni Gábor áttekintése négy, társadalomtörténeti szempontból releváns kutatási területet emel ki: a sajtó előállításának és készítésének gazdaság- és társadalomtörténetét, az újságírók társadalomtörténetét, a sajtó mint tömegkultúra-médiумot, illetve a sajtó, valamint a politikai kultúra szoros érintkezését és belső összefüggését.
17. Csak kiegészítésképp: Asa Briggs – Peter Burke állásfoglalása egy szinttel „feljebb”, a média esetében is egyértelmű erre a kérdésre: noha áttekintésük társadalomtörténeti fókuszú, maradnak a „történetnél”. Asa Briggs – Peter Burke: 2004.
18. Mitchell Stephens: 1988.
19. Elsősorban a hírek formatörténetének bemutatására vállalkozó munkára (Kevin G. Barnhurst – John Nerone:2002.) és a hírek társadalmi konstrukciójára fókuszáló friss áttekintésre (Terhi Rantanen: 2009.) gondolunk.
20. Mint pl. C. John Sommerville nagy összegzése a napi hírtermelés kezdeteiről (C. John Sommerville: 1966.).
21. A korábbi összefüggéseket immár a könyvtörténelmen keresztül szemléltetve jól látszik, hogy a magas absztrakciós igény nagyjából a könyvtörténelemig tart, onnan már kezdődik a „történetek” világa – úgy azonban, hogy még egészen alacsony rendszerszinten is monografikus feldolgozásokat találunk (gondoljunk csak a leláncolt könyvekkel (Libri catenati) kapcsolatos irodalomra vagy a könyvespolc történetéről írott munkára (Henri Petroski. 1999.). Információtörténelem → Könyvtörténelem (Book History) /Könyvtörténet (History of... book) → Könyvtörténelem (Library history) / Könyvtörténet (History of ... library) > Könyvtári technológiák története (History of library technologies) ⇔ Állományvédelmi technológiák története.
22. Az információtörténelem nemzetközi és hazai „klasszikusait” részletesen bemutattam a tárgyra vonatkozó könyvem 3. és 4. Fejezetében. Lásd Z. Karvalics László 2004. 84–133.
23. Z. Karvalics László 2008 és Z. Karvalics László 1995.
24. E hármas felosztásnak ez az első változata. Bizonyos, hogy erősen finomodni fog a következő időszakban, de a szerkezeti alapviszonyokat már ebben a formában is képes érzékeltetni.
25. Ez a „hibridizáció” néha a szakirodalom címválasztásában is visszatükröződik, lásd pl. Irving Fang: 1997 vagy David Smith – Derek Newton: 1972.

- Barnhurst, Kevin G. – John Nerone: The Form of News: A History. The Guilford Press, 2002.
- Briggs, Asa –Burke, Peter: A média társadalomtörténete. Gutenbergől az internetig. Napvilág Kiadó, Bp., 2004
- Cieger András: A magyar mikrotörténelem hajnala. Aetas 1999. 4. 138–141.
- Explorations in Communication and History. (Ed. Barbie Zelizer) Routledge, 2008.
- Fang, Irving: A History of Mass Communication. Six Information Revolutions. Focal Press, 1997
- Gyáni Gábor: Sajtótörténet a társadalomtörténész szempontjából. Médiakutató 2006. 1. http://www.mediakutato.hu/cikk/2006_01_tavasz/04_sajtotortenet
- J. Henry, Susan: Communication History Abstracts. Journalism History 1977. 4. 3. 101–3.
- Heyer, Paul: Communications and History: Theories of Media, Knowledge and Civilization. Contributions to the Study of Mass Media and Communications. Greenwood Press, 1988.
- Innis, Harold A: Empire and Communication. Oxford University Press, 1950.
- Innis, Harold A: The Bias of Communication. University of Toronto Press, 1951.
- Propaganda and Communication in World History. 1-3 vols. (Eds. Harold D. Lasswell – Daniel Lerner – Hans Speier) Honolulu University Press 1979–1980
- Petroski, Henri: The book on the bookshelf. Knopf, 1999.
- Rantanen, Terhi: When news was new. Wiley-Blackwell 2009.
- Sashegyi Oszkár: Német felvilágosodás és magyar cenzúra 1800–1830. Bp., 1938. <http://mek.niif.hu/03200/03242/03242.htm>
- Smith, David – Derek Newton: Communicating Information (In History). Schofield & Sims Ltd. 1972.
- Sommerville, C. John: The News Revolution in England. Cultural Dynamics of Daily Information. Oxford University Press, New York, Oxford, 1996.
- Stephens, Mitchell: A History of News. From the Drum to the Satellite. Viking, 1988.
- Weller, Toni: Information History – An Introduction: Exploring an Emergent Field. Chandos Publishing, 2008
- Z. Karvalics László: Információ versus (?) kommunikáció. Jel-Kép 1995. 2. 83–96.
- Z. Karvalics László: Bevezetés az információtörténelembe. Gondolat, Bp., 2004.
- Z. Karvalics László: Médiatörténet – kommunikációtörténet – információtörténet. In: Szavak és képek között (Szerk. Z. Karvalics László – Kiss Károly) Bp., Gondolat, 2008. 7–19.

